

Vejen hertil

KERTEMINDE DALBY VALGMENIGHEDS HISTORIE

Efter Agnete Holm Hvidt i »Kerteminde–Dalby menighed 125 år«

Forudsætningen for Kerteminde-Dalby Valgmenighed finder vi i den vækkelsesbevægelse, der fra begyndelsen af 1800-tallet løb over hele Danmark. Her på Østfyn var bevægelsen særlig livfuld. Overalt i landet så man hen til egnen med beundring - hvis man hørte til de vakte - og grum hvis man hørte til myndighederne.

Det lader sig ikke nemt forklare, hvorfor noget nyt pludselig opstår i en kreds af mennesker, så de gribes og forandres, og selv vil forandre deres omgivelser.

Men hvis vi ser på nogle enkeltpersoner, kan vi bedre fornemme tiden og dens forhold. I det følgende vil jeg skildre vækkelsens hovedpersoner hos os og derigennem give en skildring af de store brydninger i folkets tro og levevis. Brydninger, der omskabte Danmark fra et stillestående, enevældigt regeret rige til et dynamisk folkestyre. Drivkraften heri var forholdet til troen og kirken.

OLE HENRIK SVANE

Ved indkørslen til Valgmenighedskirken i Kerteminde sidder indmuret en marmortavle, hvori er indhugget:

»Her bode Henrik Svane fra 1814-1 825
og her virkede han til Velsignelse
for Kristenlivet i Kerteminde og Omegn
Et Vidnesbyrd herom er Valgmen igheden
der satte ham dette Minde.«

(Tavlen sad på Svanes hjem i Langedgade 39 - nu nedrevet).

Svane blev en drivkraft i vækkelsen her, fordi han stod for en stærk personlig tro, der prægede hele hans livsform og væremåde, og som kom til at samle en kreds om ham.

Som ung skomagersvend, født i 1740, havde han været på valsen i Tyskland. I Berlin havde han mødt »de mähriske brødre«, en menighedsdannelse der bl.a. lagde vægt på, at hele tilværelsen skulle indrettes efter evangeliet.

De var altså personligt indadvendte kristne, der vil le gøre troen til en livssag og ikke kun et fornuftsmæssigt anliggende. Det var nok dette inderlige præg, der fik betydning for Svane, for da han kom hjem til København, opsøgte han den pietistiske præst, J. J. Hviid. Han var en af de få præster i byen, der ikke hyldede forstanden og fornuften og satte Biblen på

den fjerneste hylde. Dem der samledes om Hviid holdt sig til Kingos og Brorsons salmer, og Svane læste Luther.

Med navnene Luther, Brorson og Kingo griber vi tilbage til 1500- og 1600-tallet. 1700-tallet, som også kaldes oplysningstiden var i et og alt præget af, at de lærde dyrkede fornuften. Som fornuftsvæsener kan vi erkende, at Verden fungerer lovmæssigt og hensigtsmæssigt. Sådan er den skabt af Gud. Det onde og alt uforklarligt er uorden, som kan udryddes, når blot menneskene vil blive klogere. Og det bliver de ved oplysning ! Derfor ivrede man for bedre skolelovgivning og bedre undervisning. Præsterne holdt sig til det forståelige og prædikede ikke meget om Jesus eller Helligånden. De opfattede i mange tilfælde evangelierne som formørket almuesnak. De foretrak at fortælle menighederne om, hvordan man levede et fornuftigt og ordentligt liv.

1700-tallet rummer altså to strømme indenfor kirken:

En filosofisk forstandsdyrkelse som siger, at Gud har skabt Verden som en velfungerende automat. Ved forstandens hjælp kan menneskene indse dette og vinde fred og lykke. Jesus er et nyttigt forbillede at indrette sig efter.

En følelsesbetonet, indadvendt tro, der vil føje dagligliv og tro sammen ved bøn og andagter i hjemmet. Hele tilværelsen må leves bortvendt fra Verden, som »Iigger i det onde«. Disse vakte var tilbøjelige til at trække skel mellem »verdens børn« og sig selv som de frelste.

Modsætningerne mellem disse to retninger tilspidsedes under stadig nye former op igennem hele 1800-tallet. For til en vis grad er det samtidig en modsætning mellem de akademiske teologer og lægfolk, der troede med liv og sjæl.

Svane færdedes hele sit liv i sådanne kredse af »vakte folk«. Han var ualmindelig god til at trøste og opmuntre andre mennesker ved at tale om Guds kærlighed.

En dag han gik på gaden hørte han en stemme, som sagde til ham: »Drag du nu til Fyn; thi der har jeg levnet 7000 mand som ikke har bøjet knæ for Baal, dem skal du være et redskab til frelse«. (Jubilæumsbog 1968, s. 7).

Her så Svane altså på sig selv som en slags profet som dem i Gamle Testamente. Han følte sig kaldet til at fremme en inderligere tro end den »vantrø«, som præsterne prædikede.

Men selvom denne kaldelsesoplevelse er ejendommelig, var Svane ikke nogen sværmer eller følelsesdyrker. Det fortælles, at en gammel blind kvinde engang beklagede sig over, at hun ikke rigtig kunne elske Vorherre. »Åh, du med din elskende, irttesatte han hende. »Bare du ku lade dig elske« (Schrøder: Peter Larsen, Skræppenborg, s. 27).

- Man skulle tro og stole på Guds nåde og syndernes forladelse. Ikke føle eller smage på sig selv. Det var gammeldags luthersk fromhed, og det var hans grundsyuspunkt.

Svane boede i mange år i Svendborg. Her påvirkede han mange - bl.a. en ung sendersvend, Rasmus Klink fra Kerteminde. Som gammel kom Svane i huset hos Klink, og der i værkstedet i Langedgade begyndte nu de møder, der snart blev til »en gudelig forsamling«. Han sang salmer og læste af opbyggelesbøger - Luther - eller prædikensamlinger. Stadig flere kom til, dels småborgere fra byen - dels bønder, især fra Drigstrup, og snart fik

kredsen tilnavnet »de hellige«.

I de trosmæssige forhold følte man sig fri overfor autoriteterne. Svane havde således engang et sammenstød med en sognepræst og sluttede med følgende salut: »Når Kongen kalder præsterne så bliver de derefter; men vil Herren kalde dem, så bliver de som de skal være«.

(Bukh: »En græsrodsbevægelse«, s. 21).

Det var djærve ord i ørerne på den enevældige konges velærværdige embedsmand, sognepræsten; og myndighederne så med stigende mistænksomhed på »de helliges« sammenkomster.

På denne tid var foreningsliv og offentlige sammenkomster ganske utænkelige, og ifølge en lov af 1741 var det simpelthen forbudt at holde religiøse møder i private hjem:

Art. 15

Det skal og være aldeles forbuden i saadanne Forsamlinger, i Stedet for den hellige Skrift og andre gudelige ordentlige censurerede Bøger, Bønner og Salmer at læse fremmede uaproberede ofte til fanatiske socinianske og andre grove Vildfarelser hensigtende Bøger, at gøre Bønner, som sigte til Foragt imod sin Næste, og især imod det ordentlige Læreembede, ligesom det var mere til Hinder for Kristendommen end til Nytte; hvilken Uorden vilde føde af sig fanatiske og kvækerske Vildfarelser, ugrundt Indbildning om Inspiration samt aandelig Hovmod og Sekteri, hvorunder Satan, som forstiller sig under Lysens Engels Gestalt, kan naa det, han søger, til manges, endogsaa uskyldige Sjæles Forførelse og Forstyrelse.

Art. 16

Det skal fremdeles være aldeles forbuden, at nogen enten Mandfolk eller Kvinde, gifte eller ugifte, maa rejse omkring alene eller med Følgeskab fra et Sted til andet under Navn at styrke og opvække andre, og der at anstille Samlinger. Men enhver skal blive i det Kald, han er kaldet til, leve stille, nære sig redelig og æde sit eget Brød; hvorved det dog er uforment, at den ene kan besøge den anden, privat opbygges af hverandre, men uden Anhang til gøre eller Forsamlinger at anledige. Men Kvinder især og ugifte skal blive paa deres Sted, tjene, arbejde og derhos opbygge sig selv i Stilhed og lære af andre, som Skriften dem byder og deres Køn det sømmer, uden at indbilde sig noget Kald til at lære og prædike.

Disse ord og andre paragraffer blev brugt til at lukke munden på de vakte. Men selv om myndighederne var på vagt, og andre på egnen hånede dem og generede dem, f.eks. ved at slå vinduerne ind i de hjem, hvor man samledes, så blev stadig flere på egnen optaget af den forkyndelse, der lød hos de hellige, og ville gerne være med til deres sang og andagt.

CHRISTEN MADSEN

Det skyldtes ikke mindst, at bevægelsen havde fået en vældig inspirator i tømrreren Christen Madsen fra Bregnør Mark (Munkebo Sogn). Han var født 1776. En livlig og veltalende mand, som alle straks måtte synes om. Som skaffer ved gilderne på egnen var han afholdt for sine lystige sange og muntre indfald. Men lystighed slår ikke altid til. Christen og hans kone blev inddraget i de vakes kreds, først tøvende, senere fulgte en stærk omvendelsesoplevelse, hvor Christen så Jesus Iyslevende foran sig. I en tid

var han så optaget af sine religiøse følelser, at det var ved at tage magten fra ham, let bevægelig som han var. Her kom den gamle kirkelige tradition ham til hjælp. Nadveren trøstede ham, og Brorsons salmer gav ham ord. Hans foretrukne salmevers var til hans dages ende:

»Onde vi vare og døde som Steene/Haarde i Hiertet som Marmor og Staal/Det var din mægtige styrke alene/Som os fik reddet og naaede sit Maal/Lad os ved Aanden i Ordet fornemme/Frelserens levendegørende Stemme«

Den stærke omvendelsesoplevelse, som fandt sted i januar 1819, ændrede hans liv. Han blev snart leder af bevægelsen og begyndte at forkynde evangeliet.

»Jeg har aldrig hørt eller set noget menneske således gennemtrængt af Kristi kærlighed. Han kunne næsten bevæge stene med sin hjertelighed. Jeg kan endnu aldrig tænke derpå, uden at det vil trække vandet af mine øjne. Den, der ikke havde hørt eller set noget sådant før, måtte forbavses over at se en lille, uanselig, ulærd mand i flere timer stå og tale så flydende, så hjerteligt og tillige så kraftigt og gribende, at mange ikke kunne modstå den kraft, som ledsagede hans ord«. (Ludvig Schrøder: Peter Larsen Skræppenborg, s. 30). Sådan beskrives han af Peter Larsen Skræppenborg, en af den tidlige grundtvigianismes ledende skikkelser.

Christen Madsen var altså følelsesfuld i sin prædiken - helt forskellig fra den forstandsmæssige og moraliserende fremstilling af troen, som den lokale sognepræst gav i kirken. Han holdt sig til en gammeldags luthersk lære om troens nødvendighed og syndernes forladelse - meget forskellig fra præsternes, der undgik at tale om andet end hvad enhver kunne forstå: »Du skal være et ordentligt menneske, så vil Gud belønne dig!«.

Pastor C. S. Andresen i Kerteminde (fra 1820) opfattede de vakte som farlige fanatikere. Det faldt ham for brystet, at de altid talte om nødvendigheden af at have oplevet en omvendelse, og han var urolig over den splid, deres tro skabte rundt om i sognet. Folk måtte jo uvilkårlig undre sig: »Hvem havde ret; præst og degn eller de vakte?«.

Forøvrigt gik de alle flittig i kirke, så egentligt gjorde de ham ingen fortræd. Men han var ophidset over folk, der talte »uden kundskaber, men med exalteret fantasi og hang til mysticisme !«. Fra 1821 begyndte et par fynske aviser meget kritisk at omtale den »fanatiske sekt«, og snart blev Christen Madsen indkaldt til forhør ved Herredstinget i Odense med en efterfølgende retssag. Han blev sat under tiltale, blev arresteret og igen løsladt, arresteret på ny osv.. I årene 1822-1824 bredte vækkelsen sig ud over store dele af Fyn, for Christen prædikede ufortrødent overalt. Han følte sig kaldet af Gud til at forkynde evangeliet, og det var ham ubegribeligt, at det kunne være imod landets lov. Han holdt sig til skriftordet om at adlyde Gud mere end mennesker. Det gav ham mod til som en ulærd almuesmand at træde op imod hele samfundsapparatet og Statskirken. Han angreb det aldrig. Holdt blot på sit: at han var kaldet af Gud selv. Heri ses det, hvilken frigørende kraft, der lå i den gudelige vækkelse, så at den ikke blot bevirkede personlig indadvendt fordybelse, men samtidig måtte føre til en ny vurdering af, hvilke muligheder og rettigheder man overhovedet havde som »ganske almindeligt menneske« i enevældens Danmark.

1822 - mens retssagen verserede - og frem til sin død i 1829, vandrede Christen Madsen rundt, og folk flokkedes om ham. Det skaffede ham tilnavnet »Fyns Apostel«, for der hvor han kom, opstod nye kredse, nye lægprædikanter, nyt røre og nye retssager. Blandt de mange konsekvenser, som hans virke fik, kan to fremhæves:

- 1) Ved rettergangen imod de vakte blev N.F.S. Grundtvig - helt inde i sit studerekammer - opmærksom på deres eksistens - og deres vanskeligheder.
- 2) Christen fik kontakt med den unge bonde Peter Larsen Skræppenborg, der senere blev en af de afgørende skikkelser i det folkelige røre, og som i løbet af 1830'erne knyttede de vakte kredse på landet sammen med Grundtvig og hans meningsfæller i det fjerne København.

GRUNDTVIG OG DE VAKTE

I almindelighed var Grundtvig ikke begejstret for private forsamlinger med religiøst indhold, hvor »en vis sygelig Pietisme saare let parrer sig med forskruede Indfald, Ringeagt for Lærestanden og omsider for Skriften selv« (Om Gudelige Forsamlinger, 1825. Grundtvigs udvalgte Skrifter IV, s. 373), men myndighederne skal ikke granske i, hvad den sande kristendom er og dømme de vakte. Tværtimod bygger de gudelige sammenkomster mestendels på Luthers lære. Det er gammeldags luthersk kristendom, der vågner i folk nu - og den finder de ikke forkyndt i kirken, skrev han. På dette tidspunkt åbnede Grundtvig, som det ses, for alvor sin front imod den etablerede kirkes forstandsdyrkelse. Med sympati for »de gammeldagstroende« både i København og landet over, førte Grundtvig nu en årrække en kirkekamp, hvor han både fremlagde et nyt syn på kirkens indre væsen og gjorde krav på frihed for den enkelte. På den tid var der jo ikke trosfrihed her i landet. Og den enkelte var udelukkende henvist til den lokale sognepræst både som prædikant og sjælesørger. Her var et urimeligt tvangselement - som naturligvis var mest føleligt, når en person som var personligt engageret i sin tro, var bundet til en præst, som f.eks. ændrede på ritualer og trosbekendelse efter sit eget forgodtbefindende, og det sket ofte. At få løst sognebåndet blev en mærkesag for Grundtvig og hans tilhængere - en sag der med møjsommeligt sejpnineri blev gennemført i 1855 - efter den fri forfatning i 1849.

Det var den fastlagte sognestruktur med grænser fra middelalderens dage, der føltes snærende, nu hvor lægfolket kom i modsætning til præsterne og for første gang i historien ikke godtog at blive behandlet som præsternes undersåtter. Præsterne anså det på deres side som en selvfølge, at de var Kongens mand, embedsmand med ansvar for ro og orden i den lille del af Kongeriget, som var deres, sognet. Men kravet lød: de vakte må have lov at samles om deres egne vakte præster.

DEN MAGELØSE OPDAG ELSE

Kirkekampen var bitter. Stridsskriftet fra 1825 »Kirkens Gienmæle« kostede Grundtvig en bøde for injurier og dom på livsvarig censur (dog ophævet til 1837).

I dette skrift fremlagde Grundtvig sit nyvundne syn på, hvad kirken i

grunden er – han kaldte det selv »sin mageløse opdagelse«. Kirkens grundvold er ikke bibelen. Bibelens tekster er sPrevet af mennesker, som først troede og derefter sbrev. Troen på Gud er derfor ikke afhængig af døde bogstaver, men den har hjemme i menneskenes kirke. Når vi bekender troen, så er det Gud selv, der lægger os troen i munden, så at hans ord bliver til vores egne ord. Trosbekendelsen, hævdede Grundtvig, er nemlig overleveret os direkte som »et lille ord af Vorherres egen mund«, og tillige med dåbsordene, nadverordene og fadervor er disse ord Guds egen helt nærværende og levende tale til os, når vi samles i kirken. Guds egne ord skaber menigheden, og Gud selv virker og lever i menighedens fællesskab. Sådan har det været fra kirkens allerførste dage, og menigheden er en enhed tværs gennem tiden, fordi den bærer Guds ånd.

Bekendelsen, bønner og lovsangen er så at sige et samvirke mellem Guds ånd og os mennesker. Menigheden er Guds mund. Når vi kan have en så fornem og »betroet« opgave som dette, skyldes det, at vi fra begyndelsen var skabt i Guds billede, og på trods af synd og død skal vi ved troen føres frem »til Samfund med den Gud som er et Lys uden alt Mørke«. Grundtvig former altså også selv opfattelsen af mennesket set i forhold til Gud: ikke som en angergiven synder, fortabt uden Guds tilgivelse. Men snarest som Guds spejl, hans medarbejder, hans ånds bolig. - Uden billeder kan synet ikke udtrykkes - hele Grundtvigs kæmpemæssige salmeproduktion er udsagn om dette her.

Det tog resten af hans lange liv at rejse det kolossale bygningsværk af tanker, hvor teologi, historie, politik og poesi blev til en stor helhedsopfattelse, hvis indre glød og styrke virkede befriende på netop den undertrykte almue, der fik mund og mæle i løbet af århundredet.

J. CHR. LINDBERG SOM FORMIDLER

»Kirkekampen« og Grundtvigs fortsatte opgør med universitetsteologernes fortyndende kristendom var i første omgang et rent akademisk og københavnsk anliggende. I datidens Danmark spredtes alt nyt uLyre langsomt. Aviser var der ikke mange af. Vejene var ofte blot smalle hjulspor, sejladsen mellem landsdelene var selvsagt ganske afhængig af vejrets luner. Det var et stille land, på mange måder ikke meget forandret siden middelalderen. Når nye tanker skulle formidles ud over landet måtte det ske ved personlig kontakt og samtale. Landbefolkningen gav sig ikke i almindelighed af med megen læsning, og Grundtvigs dansk har nu da heller aldrig været særlig lettilgængeligt. Når Grundtvigs tanker kom til at bære en hel folkebevægelse skyldtes det, at de blev formidlet ud til bredere kredse af folk, som var bedre til at samtale og Iytte, end »den ensomme kæmpe i studereværelset« selv var.

Den mest betydningsfulde medkæmper var uden tvivl den spruttende temperamentsfulde magister Jacob Chr. Lindberg, der hjalp de gudeligt vakte frem til et gennembrud i løbet af 1830'erne. Han gjorde dem bekendt med Grundtvigs kirkelige anskuelse og diskuterede bibelsynet med dem. Mange af dem vægrede sig længe ved at give slip på bibelen som en urokkelig autoritet og stole på dåben som en virkelig genfødsel ved Herrens eget ord. Men mange andre fandt i Grundtvigs opfattelse af menigheden netop den

fribed og styrke, de havde savnet hos de »vantrø præster«. Hovedmanden i vækkelserne i Jylland, Peter Larsen Skræppenborg, skrev engang: »Den første gang jeg ret kom til at elske gamle Grundtvig, det var dengang jeg fik »Kirkens Gienmæle« at se. O, jeg tror jeg sprang to eller tre alen fra jorden«. (Bukh: En græsrodsbevægelse, s. 85).

Lindberg rejste i lange perioder rundt i landet og deltog i de vantes »glade vennelag med inderligt sammenhold og kærlig fortrolighed« - skønt forsamlingerne forfulgtes med alle midler. Kampen var skærpet alle vegne, og Lindberg skrev om sammenstødene og undertrykkelsen i sit blad Nordisk Kirketidende. Her finder vi Iyslevende beskrevet en perspektivrig episode: Pastor Schmidt i Mesinge plejede at døbe med et forkortet - »fornuftigt !« - ritual, men:

»Gårdmand Knud Nielsen i Mesinge by have et barn, som skulle døbes 6. søndag efter påske, og til faddere ønskede han blandt flere sin svoger, Poul Rasmussen, Mosegård, og hans kæreste, Sara Marie Larsdatter, som begge er troende folk.

- De erklærede, at de ikke ville være faddere ved Mesinge-præstens dåb, med mindre han først blev bedt om og lovede at følge ritualen. Dette skete da, og præsten lovede det. Men da de så kom i kirken til dåben, udelod han leddet om Kristi nedfart til helvede af dåbspagten.

- På det spørgsmål:

»Vil du på denne tro være døbt ?«, svarede Poul Mosegaard derfor nej.

Præsten sagde da: »Hvorfor ikke det, Poul ? Poul svarede: »Fordi præsten ikke har fulgt ritualen«.

Præsten sagde: »Det gør mig ondt, at du som er et forstandigt menneske skal stå på sådan et standpunkt«.

Dertil svarede Poul, at det forundrede ham, at da præsten nylig i sin prædiken havde indskærpet at søge sandheden i den herskende religion i statskirken, at han da ikke selv fulgte ritualen.

Præsten svarede ikke herpå, men sagde: »Hvordan vil du vel have det ?«.

Poul svarede: »Jeg vil have det døbt på vor fædrenes tro«.

Præsten: »Ja, hvad fejler der da?«.

Poul: »Troen på Kristi nedfart til helvede !«.

Præsten: »Tror du på Kristus for ned til helvede ?«.

Poul: »Ja!«. Præsten: »Det er ikke dig, jeg spørger«.

Præsten gentog da spørgsmålet til Sara Marie, som bar barnet, og hun svarede ja dertil. Så blev barnet døbt på denne tro«.

(N.K.T.- juli 1337). (se Kirsten Knudsens artikel).

Den slags optrin kunne nok virke styrkende på folks selvagtelse. Man fastholdt ønsket om kirkelig frihed og sognebåndsløsning, så de gammeldags troende kunne få præster som de delte grundsyn med. Der fandtes nemlig efterhånden en hel del unge teologer, der sluttede op om Grundtvig. Men der var også nogle vakte som mente, at præsterne burde afskaffes, så præstegerningen skulle gå efter tur i menigheden.

KRISTEN LARSEN

Kertemindeegnen blev ved at være et centrum i alt dette røre. Her gennemløb vækkelsen en udvikling, hvor »de hellige« efterhånden åbnede

sig imod »verden«. Fra at have været indadvendte og kredsende ombring deres egen tros styrke og deres frelse, blev de inspireret af Grundtvigs syner til at bygge på fællesskabet i kirken. »Mennesket er i Guds billede skabt med levende ord på sin tunge...«... det betød en lysere tro og en munter vilje til at bygge verden om.

Bonden Kristen Larsen, Flagkærgård, Dalby (1840-1875) har i sine erindringer fortalt om denne ubvilgning, som han også selv gennemløb - en udvikling som gjorde ham til medlem af Den Grundlovgivende Forsamling og senere folketingsmand.

Efter en omvendelsesoplevelse, hvor han næsten brød sammen i angst for Guds straf, færdedes han i de vantes kreds og tog ivrigt del i alle andagter.

Men han havde samtidig en overvældende stærk glæde ved naturen og blomsterne - fynbo var han jo - så han kunne ikke acceptere, når de andre påstod, at Verden lå i den ondes vold. Derfor blev han overmåde begejstret, da han tilfældigt kom til at læse en prædiken af Grundtvig, som gav ham den »trøst, fred og glæde i sit hjerte«, som han havde søgt så længe.

Inspireret af den oplevelse fik han oprettet et Læseselskab på Hindsholm. En kreds af unge læste nu alt hvad de kunne af Grundtvigs skrifter: om Guds ord der omskaber ved dåben og nadveren, om nødvendigheden af frihed for åndens skyld i skole, stat og kirke. En ny helhedsopfattelse dagedes for dem. Evangeliet og det praktiske, kæmpende hverdagsliv kom til at høre helt sammen. »Hele vor Menneskelighed var genfødt ved Guds Ord i Daaben til at være den Helligånds Tempel«. Borte var syndeangsten og helvedestruslen. Borte var fæstebondens ydmyge afkald på frihed og glæde. Grundtvigs forkyndelse virkede revolutionerende både på det kristelige og det folkelige område d.v.s. både religiøst og politisk. De første politiske møder siden middelalderens tingmøder blev afholdt, og gennem det hele susede »aanden fra 48« - det vældige brus af national begejstring og selvtillid, der greb hele befolkningen under Treårskrigen.

DET LYSNER

Efter de lange og trange undertrykkelsestider siden vækkelsens begyndelse lysnede det nu. Kampen mellem folket og de privilegerede skærpedes - men man vidste, at sejren var nær.

Kristen Larsen fortæller:

Men nu blev der først røre i Valgkredsen, alle Kræfter fra Modstandernes Side blev sat i Bevægelse, Prøvevalg og Vælgermøder vekslede med hinanden, og jeg maatte nu rejse fra det ene Møde til det andet, og at det gik varmt til, kan man nok forstaa, men jeg fejede gerne mine Modstandere fra Valgpladsen og gik af med Sejren, hver Gang vi kæmpede med hinanden. Det mærkeligste var ellers det, vi holdt paa Tømmerpladsen i Kerteminde (1848), hvor Embedsmændenes Stilling til Folkelivet kom på Tale, hvor jeg udtalte, at denne Stand, som igennem Tiderne havde erhvervet sig og tilegnet sig et Privilegium af Herskesyge over Folket, nu maatte forandres og opgive denne Stilling, saa at de i Stedet for, at de hidindtil havde undertrykket og underkuet Folkelivet, kom til at pleje og opelske det, saa deres - Folkets - Stilling med hensyn til Lighed for Loven blev varetaget lige overfor de rige og mægtige. (»Et par Mindelblade af mit Levnedsløb« s. 380).

Igennem sit politiske virke i Rigsdagen holdt Larsen sig til Grundtvigs tankegang, og skriver: »Man skulle »Udjævne de borgerlige forhold således, at vi altid skulde have det fælles Bedste for Øje, naar vi arbejdede i Folkets eller Fædrelandets Tjeneste« (s. 383).

Altså ikke kun hævde bondestandens egne interesser. Denne holdning var væsentlig i den omformning af hele Danmark, som Folkestyret nu skulle gennemføre. Tanken på det fælles bedste og dermed på den enkeltes værdi i helheden blev også årsagen til at Kristen Larsen opfordrede den banebrydende skolemand Christen Kold til at flytte sin Folkeskole fra Ryslinge (grundlagt der 1851) og til Dalby, så at Larsens børn kunne komme i fri børneskole hvilket skete i 1852.

CHRISTEN KOLD OG J. V. BLOCH

Kolds virke i Dalby omfattede både børneundervisningen og en bondehøjskole, hvor Kold kom frem til sin særegne sammensmeltning af Grundtvigs oplysningsideer og sine egne erfaringer fra den praktiske folkelige virkelighed. Han fastholdt sine grunderfaringer fra sin egen vækkelse og arbejdede uopholdeligt på at skabe frie rammer om sine skoler, hvor eleverne skulle høre om »Guds kærlighed og Danmarks lykke«. Hans ankomst til egnen styrkede yderligere den grundtvigske aktivitet, dels i de enkelte hjem, dels i det offentlige liv, hvor egnens befolkning deltes på skolespørgsmålet: friskole eller offeritlig skole. I 1855 fik modsætningerne et nyt træk tilføjet, idet en af Kolds gode bekendte provst Jørgen Victor Bloch blev sognepræst i Kerteminde og Drigstrup. Han var en ivrig fortaler for den kirkelige anskuelse, og nu fik egnens mange vakte for første gang en præst indenfor rækkevidde, som respekterede dem menneskeligt og forkyndte ud fra en grundopfattelse, som de kunne dele. Til held for begge parter blev her i 1855 endelig den fribedslov gennemført, som de grundtvigske i så mange år havde kæmpet for: sognebåndet blev løst.

SOGNEBÅNDET

Som før nævnt havde det siden vækkelsens første tid været problematisk at »gammeldags troende« kunne være tvunget til at høre under en rationalistisk - eller såkaldt vantro præst. Sådan havde det været siden enevældens tid, men nu hvor den var afløst af folkestyret kunne det medføre større frihed for den enkelte: Man kunne frit vælge sin egen præst indenfor Folkekirken, uafhængig af hvilket sogn man boede i. Dette føltes som menighedens sejr over præstestanden, og når loven skulle føres ud i livet, blev det ofte temmelig provokerende - skønt nok sjældent så provokerende, som da Christen Kold talte med Biskop Engelstoft i Odense: Kold gav sig paa Vej og gik de fire Mil til Odense. Han maatte vente længe i Biskoppens Venteværelse, men endelig kom han ind. Biskoppen gik lige hen imod ham og spurgte: »Hvorledes kan De være Lærer i et Samfund, De har forladt ?«

Kold svarede: »Det er ikke mig bekendt at jeg har forladt noget Samfund, hvori jeg er Lærer«.

»Sig mig«, vedblev Biskoppen, »Hvad er der i Vejen med Folk i Dalby, siden

de ikke kan benytte deres Sognepræst? De selv foregaar her andre med et daarligt Eksempel. Sig mig dog, Menneske, hvad har De at udsætte paa Deres Sjælesørger, siden De nu vil løse Sognebaand ?«.

»Deres Højærværdighed ved nok«, svarede Kold, »at nogle Menneskers Tale er som Vin og andres som Vand«.

»Ja vel«, svarede Biskoppen.

»Naar jeg nu«, fortsatte Kold, »har gaaet et Stykke Vej og trænger til Vederkvægelse, men der ikke bliver budt mig andet end Vand, og dette gentager sig den ene Gang efter den anden, saa vil Deres Højærværdighed nok forstaa, at jeg kommer der ikke oftere«.

»Ikke saa ganske. Hvorledes finder det anvendelse paa den foreliggende Sag?«.

»Saa bruger vi et andet Billede«, sagde Kold, »Sæt, at jeg har to Dalere, og Biskoppen skal have den ene. Naar jeg lægger dem paa Bordet, kan De straks høre på Klang, at den ene er ægte, medens den anden har en mat Klang. Da De har frit Valg imellem dem, tager De vel den, hvis Klang viser, at den er ægte ?«

»Naturligvis«, svarede Biskoppen.

»Ja, ser vi det ! Farvel, Hr. Biskop !« - Kold vendte sig mod Døren.

»Vent lidt !«, sagde Biskoppen. »Jeg har et forslag. Jeg har hørt, at De og Dalbyerne gaar i Kirke hos Provst Bloch i Kerteminde og synes godt om hans Prædiken. Saa maa de vel kunne modtage Daab og Nadver hos Deres egen sognepræst. Saa undgik vi en Del af Forargelsen og slap for den sørgelige Sognebaandsløsning. Jeg skulde dog mene, at Sakramenterne er lige gyldige, hvor de forvaltes, naar de kun forvaltes ret«.

»Saa er Biskoppen bedre underrettet end jeg«, svarede Kold. »Jeg ved, at Sakramenterne er gyldige, naar de forrettes af en troende Præst, og saa holder jeg mig til det, jeg ved, og bekymrer mig ikke om det, jeg ikke ved«.

Nu læste Biskoppen en lang lektie paa Latin, og saa sagde han:

»Men jeg siger, at Sakramenterne er lige gyldige paa alle steder, hvor de forvaltes rettelig. Vil De hilse Deres Hindsholmere og sige, at det har deres Biskop sagt ?«.

»Jeg skal hilse Hindsholmerne og sige, at det er Biskoppens mening«.

Dermed sagde Kold Farvel. Kort efter løste Kolds Venner Sognebaand til Provst Bloch i Kerteminde.

(Andreas Austlid: »Christen Kold« 1916, s. 111).

Historien - en af de utallige anekdoter om Kolds skarpe tunge - lyser jo af stolthed over almuemandens triumf over »statsgejstligheden«. Nu var man endelig herrer i eget hus og frit stillet i åndelig henseende både i kirke og i skole. Efterhånden samledes en stadig større kreds af sognebåndsløsere fra hele egnen omkring Bloch, indtil han i 1868 rejste til et andet embede.

VALGMENIGHEDEN FORBEREDES

Tiden 1865-1868 var præget af dønninger, som skulle blive afgørende for den grundtvigske kreds på Østfyn. I Ryslinge Sogn havde den af afholdte præst Vilhelm Birkedal, der i mange år havde været en god støtte for de vakte, fået sin afsked. Han havde kritiseret Kongen for hans handlemåde under den ulykkelige krig i 1864. Regeringen afskedigede ham uden nogen rigtig

hjemmel - til stor forargelse for hele den grundtvigske fløj og selvfølgelig mest for hans egen menighed (med mange sognebåndsløsere). På trods af folkestyrets indførelse af det ny navn »folkekirken« var det den gammelkendte statskirkelige undertrykkelse, der var Iyslevende stadigvæk. Men Birkedal modsatte sig afskedigelsen: »Jeg bliver ved at prædike i min gamle Kreds, bliver ved at døbe, konfirmere, tage til Alters og spørger ikke nogen om Lov dertil; thi, jeg har vor Herres Fuldmagt og en Menigheds Kaldelse dertil. Men jeg træder ikke ud af Folkekirken. Vil De have mig ud, da må de ved et kirkeligt Magtbud kaste mig paa Døren, om De er i Stand dertil.

(Vilhelm Birkedal: »Personlige oplevelser i et langt Liv« I - 1890, s. 207).

Han talte ikke som Iydig embedmand men med en stærk kaldsfølelse, udsprunget af den anskuelse, at kirken er et åndeligt fællesskab, ikke en statsinstitution. Embedet kunne man tage fra ham, men ikke menigheden ! Man opførte 1866 en ny kirke på Ryslinge Mark, hvor man ønskede at holde gudstjeneste som en kreds af sognebåndsløsere omkring Vilhelm Birkedal, altsa indefor Folkekirkens rammer.

LOVGIVNING

Nu fremsatte Venstres fører, Sofus Høgsbro, forslag til tillægslov til Lov om Sognebaandets Løsning - den fik senere navnet Valgmenighedsloven. Det blev en overordentlig heftig debat, der førtes. Flere af biskopperne og en mængde præster mente, den ville helt forvanske kirkens lære og føre til folkekirkens opløsning i små sekter. Efter vanskelige politiske forhandlinger blev den dog endelig vedtaget maj 1868, og det var altså herefter muligt at danne frie menigheder, hvor folk uanset bopæl selv går sammen og vælger deres præst. Han skulle være under tilsyn af provst og biskop ligesom sognepræsterne, og de kirkelige handlinger anerkendes som juridisk gyldige. Valgmenighedens tro skulle bygge på samme grundlag som hele den øvrige folkekirkes. Det var dog en betingelse for en valgmenigheds dannelse, at man skulle skaffe sig en bygning med »tilbehør til fuldstændig gudstjeneste«. Hvilket selvfølgelig var ment som en kraftig bremse på valgmenighedsbevægelsen - kirkebyggeri var heller ikke dengang nogen enkel sag, og økonomien var stram i de landbokredse, der skulle bære det hele frem.

DER BEGYNDES FOR ALVOR

Som nævnt stod man i Kerteminde Købstad for at skulle have ny præst efter Bloch, og man anmodede derfor Kirkeministeriet om at få ansat pastor L.C. Hagen (tidligere Sønderjylland) som sognepræst. I stedet udnævntes en mand med tilknytning til Indre Mission, så nu var det en indlysende mulighed at bruge den ny lov og danne en valgmenighed. Og det besluttede man sig for.

Vidnesbyrd herom er de to følgende artikler: »Opfordring til Venner ad kirkelig Frihed« Under 15. Maj d. A. udkom Loven om Valgmenigheder, eller frit dannede Menigheder i Folkekirken. Den aabner udsigt til Regjeringens Anerkjendelse af saadanne Menigheder, hvor der maatte vise

sig Trang hertil. En saadan Trang er aabenbar tilstede her i Kjerteminde og Omegn, samt paa Hindsholm. Her, hvor gamle Svane boede, og Kristen Madsen fra Bregnør begyndte som Op vækkelsesprædikant for 40 Aar siden, og fortsatte - under Statens og de Vantroes Forfølgelse - saa at Vidnesbyrdet om Vorherres Jesu Kristi Opstandelse blev hørt over hele Fyn og deromkring, - der er Herrens Ord siden den Tid ikke forstummet. Den sygelige, skjønt fromme Følelse, som ofte er Frugten af saadanne Opvækkelser, undgik man her mere end sædvanlig, og Livet holdt sig friskere end andre Steder, som følge af Formændenes store hengivenhed for Luther og Kjærlighed til hans Skrifter.

Derfor fandt ogsaa Grundtvigs Skrift og Tale, der pegede hen paa Livsordet i Herrens Indstiftelser, en god Jordbund hos de Troende her af luthersk Opvækkelser og Provst Bloch blev derved sat istand til at samle og udvikle denne kirkelige Betragtning og Indflydelse til en saadan Klarhed, at den ikke mere kan opgives. Hans Bortgang herfra er blevet et Vendepunkt.

Regjeringen vilde ikke ansætte den Mand, der efter vor Mening kunde have holdt Sognemenigheden sammen, men kalUte i det Sted en af de yngste og ypperste af den indre Missions Retning, og lod paa samme Tid udgaa Loven af 15 Maj om Valgmenigheder. Skal vi nu blive vor lutherske Vækkelse og kirkelige Udvikling tro, saa maa vi betragte denne tarvelige Lov som et Vink fra Vorherre til at danne en Frimenighed, og Faren derved vil ikke være stor.

Paa den ene Side vil en saadan Menighed blive anerkendt som et Led af Folkekirken, og paa den anden Side glæde sig ved en god og nyttig Frihed. Men Loven gjør en stor - vi fristes til at sige - urimelig Fordring. Vi skal bygge en særegen Kirke eller Bedehus, medens Kirkerne, hvortil vi bidrage, den meste Tid staa ubenyttede.

Denne Fordring formaa vi ikke at gjøre Fyldest ved egne Kræfter. Derfor er det vor Bøn til alle Venner ad kirkelig Frihed - at komme os til Hjælp. Vi har det Haab, at det vil ske - ja vi har allerede modtaget Vidnesbyrd om, at Frihedens Venner længes efter at række Haand til Opførelsen af en Kirkebygning i Kjerteminde.

Bidrag til dette Øjemed bedes tegnede og indsendt til medundertegnede Peder Nielsen.

Kjerteminde, 14 Juni 1868.

Niels Jensen

Gmd. i Kjærby

Niels Jensen

Gmd. Viby Mark

Kristen Larsen

Gmd. i Dalby

I. A. Larsen

Kjøbmand i Kjerteminde

Jacob Larsen

Gmd. i Viby

Peder Nielsen

Gaardejer i Kjerteminde

Dalsgaard Pedersen

Lærer i Kjerteminde
Knud Pedersen
Gmd. i Viby
Jens Rasmussen
Gmd. i Kjærby Gmd.
Niels Rasmussen
Gmd. i Dalby
(1868. Dansk Kirketidende, spalte 399-400 (nr. 28).

VALGMENIGHEDEN I KJÆRTEMINDE

Foruden den i Nr. 28 udstædte Opfordring til at yde Bidrag til Opførelse af et Bedehus i Kjærteminde, har Gaardmand Kristen Larsen i Dalby, ladet udgaa følgende Opfordring:

»Under 14de Juni d. A. har vi Beboere på Hindsholm sluttet os til Beboerne af Kjærteminde og Drigstrup Sogne og udstedt en Indbydelse til vore Venner at bidrage til Bygningen af en Kirke i Kjærteminde, fælles for os alle.

Ved nøjere Overvejelse har vi fundet det fornødent, at der ogsaa bliver bygget et Bedehus i Dalby. De allerfleste af os vil nemlig faa over en Mil til Kjærteminde og nogle endog to Mil. Dertil kommer, at mange iblandt os ikke har Heste og Vogn og altsaa i mange Tilfælde er henviste til at gaa.

»Det er ikke vor Tanke at oprette en selvstændig Menighed. Vi ønske at udgjøre en fælles Valgmenighed med dem i Kjærteminde og Drigstrup - men vi har anset det for nødvendigt at Menigheden paa Grund af den store Afstand fik et Bedehus paa Hindsholm, men forresten udgjorde en Menighed med fælles Præst.

»De af vore Venner, som særlig vil under støtte Bygningen af et saadant Bedehus i Dalby, bedes at bemærke det ved Indsendelsen af deres Gaver til P. Nielsen i Kjærteminde eller ogsaa sende dem til Undertegnede.

Dalby, den 12te Juli 1868.

Kristen Larsen gmd. i Dalby og Folketingsmand«

I Kjøbenhavn modtages Bidrag af Cand. Theol. Gøricke, Propr. Hasle, Kjøbmand Kettelsen, Pastor Køster og Skomagermester Maurizen.

(1868. Dansk Kirketidende, spalte 527-28).

Med disse breve møder vi for første gang Valgmenigheden offentlig nævnt. Mens indsamlingen gik sin gang, fik man travlt med at finde byggegrund og præstebolig og overveje praktiske problemer m.h.t. organisation af de to hovedkredse - Dalby og Kerteminde. Her var en lang række overvejelser man måtte igennem - som de allerførste pionerer - Ryslingemenigheden havde jo begyndt under andre forudsætninger. Men den folkelige medbestemmelse og tilliden til, at man virkelig kunne gennemføre sine forehavender, når blot man havde frie hænder, bar kredsen frem. Store summer skulle man kalkulere med og langtrækkende beslutninger tages, men man arbejdede så ivrigt, at menigheden allerede d. 24. januar 1869 kunne tage kirken i Kerteminde i brug.

Her bemærkes at medlemmerne kom fra et bredt udsnit af hele befolkningen - ikke kun fra de økonomisk velstillede landmænd, som kritikere ofte har ment. Det er også værd at mærke sig, hvor mange unge mennesker, der sluttede op: 112 personer ud af de 297. De unge var ofte

ubemidlede, så der var tale om stor offervilje fra de ældre, etablerede bondeog håndværkerfamilier. I de gamle protokoller står nøje angivet hvert skænket beløb: Kjøbmand I. A. Larsen 100 Rigsdaler, Klaus Rasmussen, Væver, 2 Rigsdaler, Lærer Lebak i Revninge 10 Rigsdaler, Anders Petersens pige, 2 Rigsdaler og så fremdeles.

Hver arbejdsindsats fx.: Gaardmand i Drigstrup kørt 72 alen kløvede sten. Værdi 24 Rigsdaler.

Og hver gave fx.: en alterdug fra Fru Pastor Hagen. En laas til Yderdøren af Dyrslæge Jørgensen.

Det må have været en stærk opmuntring for de lokale kræfter, at der samtidig indkom beløb fra hele landet til bevis for, hvor stor opmærksomhed dette frihedsgennembrud vakte hos alle venner af kirkelig frihed.

Til eksempel:

Baron Stampe på Nysø 10 Rigsdaler

Hospitalskirken i Odense 40 Rigsdaler 4 M

Fra Vennemødet i København 100 Rigsdaler

Fra en Ven ved Kalundborg 10 Rigsdaler

Henrik fra Munkebo 1 Rigsdaler

Her gik sagen frem for alt, hvad der end ellers måtte skille høj fra lav i rang og stand. Kirken skulle bygges som et synligt frihedstegn, hvor kredsen og deres egen præst kunne udforme det menighedsliv, som Grundtvig havde vejledt dem til.

SØNDAG DEN 24. JANUAR 1869

Efter en travl og bevæget periode kunne Emauskirken da indvies d. 24. januar 1869.

600 mennesker var samlet til en storstilet festgudstjeneste, hvor man pakkede sig sammen, så man sad lagvis - mens mange andre nøjedes med at stå på pladsen udenfor. Biskop Engelstoft indviede rummets altersølv og døbefont. Provsten meddelte ministerens anerkendelse af menigheden som et frit led i Folkekirken og oplæste præstens kaldsbrev.

Pastor L. C. Hagen prædikede. Dagen efter afholdtes et stort vennemøde, der blev gennemført som en manifestation af grundtvigianismens livskraft og kampvilje over for »den gamle tvangskirke«. Nu var menighedens ny skib søsat. Hverdagens sejlads kunne begynde.

DALBY

Samtidig arbejdede man på Hindsholm videre med opførelsen af et bedehus i bindingsværk, bygget tæt ved Friskolen, og det blev indviet i oktober som en yderligere kraftpræstation. 1898 afløstes det af Betlehemskirken. Herom mere senere. De to bygningers tilkomsthistorie er desværre dårlig oplyst, da protokoller o. l. ikke har kunnet opspores.

VALGMENIGHEDSPRÆSTEGÅRDEN

Om valgmenighedens første præstegård giver cand. mag. Kurl Risskov Sørensen, Kerteminde, følgende oplysninger: »Den grund, hvorpå præstegården opførtes i 1869, havde tidligere tilhørt købmand Th. Delcomyn, der havde forretning i Langegade 35. Delcomyn ejede hele det store grundstykke bag sin ejendom; bl.a. havde han et grundmuret Iysthus på

hjørnet af Skolegade og Nørregade, der på dette tidspunkt kun eksisterede som en bagvej bag haverne i Præstegade. Lysthuset beholdt han, men størstedelen af jorden solgtes fra til Valgmenighedskirke og præstegård. Den nye præstegård blev første gang takseret til brandforsikringen den 16. august 1869.

Den stod da i 14 fag og en etage »med to ildsteder og gipsede værelser overalt«. Et vaskehus var tilbygget forhuset, og vinkelret herpå - parallelt med forhuset var opført en halvtagsbygning indrettet til rullestue, brændehus og lokum. Hele ejendommen var vurderet til 2.900 rigsdaler.

Da Niels Lindberg overtog embedet, lod han tilbygget et grundmuret »blomsterhus«, formentlig hvad man idag ville kalde en vinterhave.

En brandtaksering fra 1933 viser, at der siden opførelsen var sket en del ændringer i indretningen. I selve præstegården var der nu hele 7

kakkelovne. Sidebygningen brugtes til beboelse og køkken, mens halvtagsbygningen var forlænget fra 6 til 11 fag og anvendtes til stald, hønsehus, vask og latrin. For første gang nævntes nu en lang hegnsmur.

Da Oscar Geismar i 1921 kom til, blev præstegården underkastet en gennemgribende ombygning. Der blev bygget to frontispicer og to kviste på forhuset, hvorved hele tagetagen udnyttedes til beboelse. Tillige opførtes en karnapbygning med altan. Det var nu en ejendom med al moderne komfort. Vand, el og gas var indlagt; der var installeret en gasbadeovn med kar og 2 wc'er samt 9 kakkelovne og et komfur. Halvtagsbygningen blev igen forkortet og blev nu kun brugt til materiel- og brændehus. Til gengæld rejstes et cykelskur, og ved forhusets nordgavl lod Geismar opføre et lysthus i træ. Ved takseringen en snes år senere, var der indlagt centralvarme, og på grunden lå der nu en garagebygning.

I 1972 byggedes en ny præstebolig, og den gamle præstegård blev solgt til privat side«.

VALGMENIGHEDENS UDVIKLING

Den følgende gennemgang af Valgmenighedens historie kommer til at tage udgangspunkt i rækken af præster. Gennem deres egne skrifter og skrifter om dem har vi adgang til at danne os et billede af udviklingen her og i den grundvigske bevægelse som helhed, alt efter tidens gang. Skildringen rækker til og med Oscar Geismar (1931).

L. C. HAGEN

Menighedens første præst L.C. Hagen (1808-1880) var lige fra sin tidligste ungdom nært knyttet til Grundtvig og kom i hans hjem. Mens han endnu studerede teologi udgav han 1832, under medvirken fra Grundtvig selv, en salmesamling: »Historiske Salmer og Rim«, som på uvurderlig måde udbredte brugen af Grundtvigs tekster.

Fra 1840 var han præst i Sønderjylland og var der med til at oprette Rødding Højskole. I det hele taget var han optaget af danskhedens vilkår i Slesvig. Efter nederlaget i 1864, hvor egnen blev tysk, nægtede han at aflægge ed til Preussen og mistede derfor sit sognekald. Det var p.g.a. hans livslange engagement i Grundtvigs anskuelser og deres virkeliggørelse, at

kerteminderne ønskede ham til præst - først som sognepræst men da det glippede altså som valgmenighedspræst. Han medvirkede i alle de grundliggende overvejelser, skrev brevene til minister og biskop og levede på alle måder med i pionerarbejdet. Men det nære samarbejde blev snart forrykket ved de politiske storme, der fra 1870 blæste over landet og afstedkom kontroverser, som man ikke hidtil havde kendt i det nye folkestyre.

Efter tabet af Sønderjylland vedtoges en ny grundlov, der bl.a. indskrænkede den almindelige valgret og gav mere indflydelse til de velhavende og godsejerne. Som modtræk imod højredrejningen sluttede de forskellige venstregrupper sig i 1870 sammen i Det forenede Venstre. Man krævede parlamentarisme og opgivelse af godsejernes privilegier; men langt fra alle af grundtvigsk observans gik ind for dette samarbejde med

»Bondevenerne«: Uenigheden gik helt til roden i de grundtvigske kredse: Kunne friheden sikres politisk?

Eller var friheden i Guds hånd ?

- sådan kan man meget kort skitsere skillelinjen.

Hagen holdt på, at det var ukristeligt, at kristne mænd gik ind i Det forenede Venstre - og det brød de politisk højst frihedselskende

valgmenighedsmedlemmer sig ikke om at høre. Samtidig var Hagen vred over menighedens opfattelse af dåben, hvor han syntes, man »tog sig friheder«. Maj 1876 trak han sig tilbage som præst men blev boende i »Steppinghus«, (Vestergade 100), ligesom han jævnligt prædikede i kirken. - Det var ikke så ligetil at forvalte friheden, når det først blev hverdag - men det tjener til alle parter ære, at Hagen fortsat kunne virke i sin eftermands tid og være præst for et mindretal i menigheden. Man beskyttede frisindet på det personlige plan, selvom folkestyret blev beskåret, og selvom politikken affødte spaltninger og brud i den grundtvigske bevægelse. Striden om forfatningen fortsatte århundredet ud.

Perioden fra 1885 kaldes provisorietiden, fordi Højreregeringen under J. B. S. Estrup gennemførte finansloven kun med Kongens accept- uden om Folketinget. I Folketinget havde Venstre nemlig flertal, og de nægtede at vedtage Finansloven, der bl.a. indeholdt store udgifter til militærets befæstning af København. Mange steder i landet forekom skattenægtelse, og man dannede riffelforeninger - bl.a. på en del højskoler - for at øve sig til en eventuel revolution.

Estrup svarede igen med et gendarmkorps til kontrol af befolkningen. Hele samfundslivet var så gennemfuret af modsætninger, som det næppe er set siden. Politiske, sociale, kulturelle og kirkelige modsætninger stod uforsonligt overfor hinanden.

Inden for denne horisont skulle den ny valgmenighed nu se sig om efter en anden præst efter det sagtmodige brud med Hagen. Valget faldt på Niels Lindberg.

NIELS LINDBERG

Var søn af J. C. Lindberg (født 1829) og levede med i kampen for frihed lige fra barndommen. P.g.a. faderens strid med den etablerede kirke der udelukkede ham fra fast levebrød, levede familien i små kår, ofte

understøttet at de vakte kredse i København. For at holde livet havde de en stor urtehave på det dengang højst landlige Frederiksberg. Der fik Niels grundlagt sin livslange interesse for planter og havebrug, der satte et kendeligt præg på præsteboligen i Skolegade, da han til sin tid flyttede ind. Han var på alle måder et blomstrende menneske: fingernem og praktisk, videbegærlig, sprogbeget, lattermild og vennsæl. Hans ungdom faldt i de bevægende år med Tre-årskrigen og Folkestyrets indførelse, og han levede begejstret med i det hele. I kraft af sit grundtvigske tilhørsforhold var det udelukket, at han kunne få præsteembede, og han ernærede sig ved undervisning. I nogle år boede han med sin kone Clara Monrad på Grundtvigs ejendom »Store Tuborg«, hvor han var huslærer for hans søn Frederik. Gennem disse daglige samvær med »den Gamle« kom han endnu længere ind i hans tænkemåde. Fra 1860 blev han redaktør af Dansk Kirketidende - en aflægger af faderens gamle kampskrift, der var med til at forene de vakte kredse landet over til en egentlig frihedsfløj. Lindberg forsvarende stridslystent - og med overlegen intelligens - den kirkelige anskuelse og fremlagde i artikel efter artikel grundlærd stof til belysning af fx. trosbekendelsens historie og Luthers syn på dåben. Han argumenterede ivrigt for sognebåndets løsning og senere for Valgmenighedsloven, og han kunne svide sine modstandere eftertrykkeligt med sin glødende pen. Altid levede han intenst med i dagens mange kontroverser. Altid på den oprørske side. »De har en Engel i Deres Ansigt, men der er en Djævel i Deres Blækbus«, blev der sagt til ham engang. I årene 1872-76 virkede han som præst og seminarielærer i Gedved. Om dagen var huset altid åbent for alle, der fandt vej, og svigerfaderen, der var provst, måtte måbende for første gang i sit liv sidde til bords sammen med en smed. De sociale forskelle var dengang afgrundsbyde. Om natten læste han arabisk, græsk, hebraisk – lige til morgengry, forberedte sine timer eller skrev indlæg i tidens heftige debatter. Som man kan tænke sig, var han ivrig tilhænger af Det forenede Venstre. Alle kræfter måtte forenes for frihedens sag. Politikens opgave var at skabe rammerne for folkets livsindhold. Om dette kan man sagligt arbejde sammen uanset kirkeligt ståsted. I kirken og skolen må folk selv udfylde disse rammer - i frihed. Politik er ingen salighedssag. Holdningsmæssigt var denne frisindede debattør et heldigt valg for kredsen i Kerteminde-Dalby, da man kaldte ham hertil i 1876. På rejsen fra Gedved til Kerteminde mistede Lindbergs deres ældste søn og få måneder senere endnu et barn. På trods af denne tragedie kom familien snart i det allerbedste forhold til menigheden. Der skabtes et hjem som i sjælden grad var gæstfrit og ægte folkeligt - der »agtedes ingen ringe«. Friskolelærer H. P. Petersen, Revninge, sElev om ham: »Han var måske Danmarks lærdeste Præst i sin Tid. Men i Kirken mærkede vi det ikke, der var han den barnlige og ydmyge, gudhengivne og trossikre Forkynder om Guds store Naade og Kærlighed til Trøst og Oprejsning for faldne og syndige Mennesker«. (Jobs. Vinther i Grundtvigske Hjem i Det 19. årh. v. H. Begtrup, Kbh. 1931). Allevegne hvor han beskrives, formelig lyser han af medmenneskelighed og humor. Samtidig skrev han barsk imod Estrups »grundlovsbrud«.

Da Edvard Brandes blev opstillet som rigsdagsmand var det til stor forargelse for mange - var det dog tænkeligt at en fritænker og jøde skulle på tinge? »Vrøvl og hykleri«, skrev Lindberg og anbefalede hans valg. Der var gnister om ham - både når venner fra hele »den grundtvigske lejr« kom på besøg, og når han efter gudstjenesten kravlede rundt og legede kukkuk med friskolebørnene (stadig i kjole og krave). Men så megen medleven og så flittigt et arbejdsliv overanstrengte ham i en tidlig alder, og han døde d 24. januar 1886. Hans store vennekreds satte på hans gravsted dette minde: »Han ejede barnets glæde og kæmpens kraft«. (Står stadig på Kerteminde Gamle Kirkegård).

EN NY TID

Vi kan altså slå fast, at i perioden fra 1870 til 1900 opstod grundtvigianismen som en bred folkelig bevægelse. Den udsprang af Grundtvigs kirkelige og folkelige grundtanker, men gav sig efterhånden udslag i en lang række praktiske tiltag, hvilket selvfølgelig medførte en ny slags politiske og økonomiske debatter. Der var langt fra de første grundtvigianeres »åndelighed« og til de yngre slægtled, som satte samfundets omformning øverst på dagsordenen.

Folkehøjskoler, friskoler, forsamlingshuse, andelsvirksomheder og brugsforeninger var den ny tids varetegn; nydannelser etableret med udgangspunkt i det grundsyn, at vi mennesker er skabt i Guds billede til at arbejde med på hans skaberværk i frihed og med glæde. Det er blevet sagt, at »retningen voksede i bredde, men aftog i dybde« (Lindhardt: »Vækkelse og kirkelige retninger«, s. 120), og det kan siges, at perioden blev præget af det raske gå-på-mod, som undertiden bremser eftertanken.

Men hver ting til sin tid. I tidsrummet blev der grundlagt 21 valgmenigheder, som stadig består, samt enkelte der er borte igen. Så det fremgår, at menighedslivet var vågnet over hele landet, selvom mange folk efterhånden faldt tilbage på den sørgelige gamle uskik at lade præsterne være ene om at tage sig af det, som hører kirken til, mens de selv mere interesserede sig for diverse politiske »sager«. Med i tidsbilledet hører at fra ca. 1870 lukkede bl.a. Georg Brandes op for de moderne europæiske strømninger. Darwinismen forkastede skabelsestroen, og mange slags kristendomskritik tog til orde - noget hidtil uhørt og rystende for den ældre generation. Den internationale socialisme hævdede sin røst i København, og kvindernes krav om frigørelse blev fremført for første gang. Der var opbrud overalt.

En del præster følte sig tilskyndede til at tale for »god gammeldags moral« som værn mod de ny tendenser, og for manges vedkommende gled man i almindelighed over i konservativ retning. En fløj af disse dannede 1898 Kirkelig Samfund.

POUL BOISEN

I denne brydningstid og helt frem til 1920 (34 år ialt) var Poul Boisen i Kerteminde. I modsætning til Lindberg var han en indadvendt natur, som holdt sig fjernt fra polemik og drilleri. »Ligefrem og klog og klar, mild som syd og frisk som vest, Skallen Junker, Kernen Præst«, skrev hans ven, Ryslingepræsten Karl Poulsen om ham. Han var født i 1845 i en

vidtforgrenet slægt med bl.a. mange præster. Efter nogle år som sognepræst i Jylland kom han til Kerteminde 1886. Han betingede sig før sin tiltræden, at menigheden ikke sigtede efter status som frimenighed, og han var på ingen måde tiltalt af det røre, der medførte dannelse af frimenigheden på Mors, hvor man ønskede altergang også for børn. Da dette nægtedes fra ministeriets side, dannede man frimenighed. For resten var han en meget frisindet mand, der var uhyre åben over for de ny træk i samtiden og spørgsmålene:

Hvordan skulle man som grundtvigianer forholde sig til den moderne naturvidenskab ?

Den fritænkeriske litteratur ?

Kristendomskritikken ?

Splittelsen i den grundtvigske lejr var under uddybelse. Bevægelsen knækkede ganske langsomt over i en kirkelig fløj, der var ret konservativ, og en folkelig fløj, hvor lærere og bønder blev mere radikale både kirkepolitisk og i øvrigt. Disse brydninger fik ingen betydning for menighedens udvikling her. Man vidste hvor man havde hinanden - præst og menighed - og lod ikke eventuelle politiske divergenser forstyrre den gensidige tillid.

BETLEHEMSKIRKEN

Et af højdepunkterne i denne periode blev opførelsen af kirken i Dalby, der afløste det første bindingsværkskapel, med indvielse 4.12. 1898. Den var tegnet af lærer Andreas Bentsen fra Vallekilde i »Fjenneslevstil« og tilstræbte også i sit indre en gammel nordisk stil.

Ved denne lejlighed sagde Boisen i kirken:

»Tiderne skifter. Men Guds kærlighed slipper os ikke. Vi er nu atter inde under jul. Så falder tankerne på, hvordan vi har brugt den tid, som er gået. - Tiderne skifter. Det gælder også kristenlivets præg og ikke mindst i vort eget sind.

Hvor er den åndelige følelse hos dem, der samles her idag, ikke forskellig fra den åndelige følelse, som dengang fyldte sindene. Og hvor er der ikke forskel i de følelser, som rådede, da de to huse blev til. Den gamle kirke blev bygget i begejstringens frihed. Den ny er bygget i troskabens tvang. - Begejstringen var nødvendig dengang, hvis man skulle kunne tåle de onde øjne, forehavendet dengang mødte. Der skulle virkelig et åndeligt mod til at løse opgaven dengang. Og det var kun rent udvortes set et anseligt arbejde, der blev gjort, da den gamle kirke blev rejst. - Nu har I bygget denne kirke under troskaben tvang. Men troskaben tvang os. Dette værk er ikke større, men mindre end det andet, så vist som begejstringen er større end troskaben. Men sådan står det også til med vort kristenliv: også her bæres vi ikke længere af begejstringens frihed, men af troskabens tvang. - Men Gud ske lov for kirken og den måde, hvorpå den er bygget.

Og Gud ske lov for denne dag«.

Dette er vistnok et ganske typisk synspunkt for den generation, som ikke skulle kæmpe for friheden, men nærmere være tro imod det gamle - i en foranderlig verden.

Men kirkens indvielse var festlig. Der var nu hele tre fynske valgmenigheder, og menigheden var i vækst. Det var af betydning for

Boisen at fastholde egnen som et »folkeligt brændpunkt«, og han arbejdede ivrigt med på at få rejst en folkehøjskole, som brede kredse på egnen inderligt ønskede, og som stod klar til indvielse i 1908.

Stille og fredelige dage afgiver som bekendt ikke meget stof til fortælling, og således forløb årene frem til Poul Boisen's død i 1920. Boisen er stadig levende i »mands minde« - flere af hans konfirmander har omtalt ham som en bestemt og venlig mand. Her er et tilbageblik - skrevet af Lars Peder Pedersen, nu Lunderskov.

»Jeg er født den 24.1.1896 i Maale. Fra 1903 til 1910 gik jeg i Skole hos Anders Klinkby, Dalby Friskole. Klinkby afløste Christen Kold i 1862. Min Far, som er født 19.7.1865, gik også i Skole hos Klinkby, så Klinkby var en ældre Mand, da jeg blev konfirmeret i 1910. Vi havde 7 kilometer til skole (måske små kilometer) gik i Skole hveranden Dag. Om Vinteren var det mørkt når vi gik hjemmefra og mørkt når vi kom hjem. Vi gik i Træsko (der var ikke Gummistøvler den Gang) Tøjsko havde vi i Tornystret.

Fra jeg var 13 Aar gik jeg til Præst hos Pastor Poul Boisen i Kerteminde Valgmenigheds Kirke. Vi brugte Kirken til Undervisning. Foruden fra Dalby Friskole, var der Børn både fra Kerteminde, Drigstrup, Bregvær, Revninge. Mange Aar efter har jeg truffet flere fra den Tid, også Murermester Thorvald Sørensen, Kerteminde. Fra Maale til Kerteminde havde vi 7 1/2 kilometer. Jeg gik med Træsko, havde Fjedersko i en Avis under Armen; skulle skifte til Sko når jeg nåede den skæve-tromlede Vej, der hvor den drejer efter Hindsholm. Langs med grusvejen efter Hverringes stue står en Del Piletræer (Hovedpile), der i et hult Træ skulle jeg lægge mine Træsko, skifte igen når jeg kom tilbage. Nu over 80 Aar siden, står de samme Træer endnu, har måske stået der 80 Aar før. Fra den første Dag i Kirken kan jeg huske, at Pastor Boisen fortalte om en ung, blind Pige. Hun kunne sådan mærke Foråret, lugte Blomsterne, høre Fuglene synge. Det var nok fordi vi også skulle lukke Øjne og Ører op, høre og se. På et konditori i Præstegade (Kagepigerne) kunne vi købe en stor Napoleonskage for 10 Øre. Til min Konfirmation fik jeg min Storebors Tøj, sort Klæde med Vest, Knækflip. Min Lillebror, Hans Aage, havde det samme Tøj. 3 Aar efter, 4. gang, var det min Fætter Poul fra Dalby der brugte det samme Tøj. Min Farfar, Peter Poulsen, var i den første Bestyrelse. Kørte også Sten og Grus ved Kirkens opførelse«.

OSCAR GEISMAR

Efter 1920 var freden forbi. Fra mange sider i menigheden stilledes forslag om, hvem der skulle opfordres til at blive ny præst. Der holdtes bevægede møder (med op til 400 deltagere), bestyrelsen gik af midt i det hele. Og dén man endelig blev enige om at spørge, turde (selvfølgelig) ikke forlove sig med en menighed, som ikke engang var sikker på, om den skulle være valgbar fri. Men i 1921 valgtes sognepræsten i Rønninge Oscar Geismar (1877-1951). Han kaldes en dygtig præst og en betydelig kirkeskikkelse. Han udgav en del bøger, og derigennem møder man en højt begavet, vittig og varmheartet person med en enestående udtryksevne og en usædvanlig humor. I byen blev han hurtigt en kendt skikkelse, når han kom vandrende med sin bredskyggede grundtvigianerhat - med en holdning som en

høvding - måske mest fordi han havde dårligt syn.

»En af den danske kirkes mest særprægede mænd«, er han blevet kaldt (1934).

Han var født i et højst velhavende borgerhjem i København. Han var levende optaget af teater og litteratur og kunne citere lange passager - til glæde for tilhørerne ved både prædikener og de utallige foredrag han kom til at holde landet over. Det var mødet med Grundtvigs salmer og digte, der åbnede hans øjne for det værdifulde i Grundtvig. Det var usædvanligt.

Mange københavnere betragtede ham som »en uafladelig bonde, en skybanke af dis og grøde«. - Den aristokratiske teolog blev højskolelærer og -forstander i Vendsyssel. Så radikal redaktør på Langeland, senere i Kolding. Så sognepræst forskellige steder og efter perioden som valgmenighedspræst, fra 1931 præst ved Slotskirken i København.

Skønt altså en urolig sjæl var han glad for Kerteminde.

Han skriver selv:

»Selv den hellige Standsforskel kunne ligesom ikke holde sig i denne Iystige Belysning. »Godav, makker«, sagde man som Morgenhilsen til høj og lav og dermed var den sag i behørig Orden. Var der alligevel nogen, der følte Trang til at agere Overklasse, så værst for dem ! Vi andre gik barneglade rundt og var blot Kertemindere for Vorherre«.

(Erindringsbillede 1943, side 38).

Hver søndag morgen sad han på havnemolens yderste bænk og »skrev« sin prædiken. Han regnedes for en ualmindelig fremragende prædikant, og mange i menigheden påskønnede ham højt, mens andre trods alt nok fandt ham meget arrogant i sin facon, sådan huskes han i hvert fald stadig af flere i menigheden. Der fortælles stadig en del anekdoter om ham, bl.a. om dengang en bonde spurgte ham: »Hvor går i grunden skellet mellem de lærde og de ulærde ?« og Geismar svarede ved at føre hånden ned med et hug mellem manden og sig selv, idet han svarede: »Det går her!!«.

Hans kirkelige ståsted var præget af originalitet. Han var ingen partigænger men gik videre med den grundtvigske tradition på sin egen måde. Talte personligt, indtrængende, inderligt som det var oppe i tiden i 20'ne og 30'ne, hvor man havde oplevet 1. Verdenskrig som et totalt chok, der gjorde ende på fremtidstro og humanisme. Nu måtte der tales til den enkelte. Set med vore dages øjne er det en appellerende, moraliserende forkyndelse der ligger langt fra Grundtvigs understregning af menighedssællesskabet som Guds bolig på Jorden - men at Geismar bar det grundlæggende syn med sig står fast, ikke mindst netop i den opvækkende, lyse og poetiske henvendelse til den enkelte.

Da Geismar 1931 flyttede til Slotskirken i København efterfulgtes han her af Gustav Helms (født 1902).

De efterfølgende præster og deres historie og menighedens historie fra ca. 1952 og til nu må en senere eftertid beskrive.

De senere præster:

K.C. Holm 1952-1958

-Søren Anker-Møller 1958-1964

Niels Holm 1965-1970

Poul Bredsdorff 1972-1976

Bjørn Krab-Johansen 1976-1985

Agnete Holm Hvidt 1985-1996

Gustav Reck 1996-

Kerteminde-Dalby Valgmenigheds historie (kort)

Valgmenighedskirkerne i Kerteminde og Dalby er det synlige resultat af den vækkelsesbevægelse, som fra begyndelsen af 1800-tallet, oversvømmede hele Danmark.

Folk følte på den tid ofte en afgrundsdyb afstand mellem de akademiske teologer og almindelige lægfolk, som ved private sammenkomster forsøgte at fremme en mere inderlige tro end den forstandsdyrkelse, som den autoriserede statskirke stod for.

Ifølge en forordning fra 1741 var det imidlertid forbudt at holde religiøse møder i private hjem. Dette faldt mange »vakte folk« for brystet. På trods af forbudet samledes man alligevel til møder, kaldet »gudelige forsamlinger«, hvor salmesang og oplæsning af Luthers prædikenslænger var faste punkter.

Frihed for den enkelte blev et nøgleord i tiden. Man ønskede frihed til at have sit eget syn på kirkens indre væsen og frihed til at kunne benytte en ikke rationalistisk - eller såkaldt vantro præst. Som én af de »vakte« i Kerteminde, Henrik Svane, så rammende udtrykte det i et sammenstød med en sognepræst:

»Når Kongen kalder Præsterne så bliver de derefter; men vil Herren kalde dem, så bliver de som de skal være«.

Mange djærve og stærkt troende lægfolk var med til at præge vækkelsen i dens start. Blandt disse kan nævnes: skomager Ole Henrik Svane, bosiddende i Kerteminde, tømrer Christen Madsen fra Bregner, kaldet »Fyns Apostel«, senere bonden Kristen Larsen, Dalby, men også folk som magister Jacob Chr. Lindberg og N.F.S. Grundtvig. Sidstnævnte gik med ildhu ind i »kirkekampen«.

»Det er gammeldags luthersk Kristendom, der vågner i Folk nu - og den finder de ikke forkyndt i Kirken«, skrev han. At få løst sognebåndet blev en mærkesag for Grundtvig og hans tilhængere. Folk skulle have fri ret til præstevalg. Dette skete endelig i 1855, hvor loven om sognebåndsløsning trådte i kraft.

Endelig kom i 1868 valgmenighedsloven, som gav mulighed for at sognebåndsløsere kunne bygge deres egne kirker og vælge deres egne præster.

Emauskirken

Kerteminde Valgmenighedskirke er opført i 1868/69 som en korskirke, bygget af gule mursten. Kirken har kamtakkede gavle og et lille vesttårn med spir. I modsætning til de fleste andre af vore kirker, har Emauskirken kun én byggefase. Kirken har spidsbuede vinduer og savner pragt såvel i det ydre som i det indre. Dette er en widerstregning af, at ordet er det essentielle. Kirken har tøndehvælv af pudsede brædder. Altertavlen forestiller Erntmausnødet og er en kopi af altertavlen i Fåborg kirke, visende »Kristus i Emaus«, malet af professor W. Marstrand. Kopien er udført af J.P. Bless, en onkel til kunstmaleren Johannes Larsen. Øbefonten er kirkens ældste

inventar, en smuk romansk granitfont med bueblændinger og dobbelt tovsnoning på overkanten. Bueblændingerne går igen på foden, men her i mindre format. Fonten er indkøbt fra Egeskov på Sydfyn, hvor den sammen med andre fonte har stået i et af slotsparkens anlæg. Kirkens inventar er skænket af menigheden, enten i form af økonomiske tilskud, arbejdsindsats (værdisat eller som gaver. Til opførelse af kirken med tilbehør indkom fra menigheden og dens venner ialt 3238 rigsdaler 2 mark og 7 skilling. Maling af prædikestolen udførtes af maler Jantzen 25 rdl. Gårdmændene i Revninge kørte 71.000 sten 4 mark - 47 rdl. Flere kvinder gav et tæppe foran alteret - 12 rdl. Dyrlæge Jørgensen, en lås til yderdøren - 5 rdl.

På kirkemuren er indsat en mindetavle over lægprædikanten Ole Henrik Svane, som var én af vækkelsesbevægelsens foregangsmænd, og som trodsede forbudet mod private religiøse møder. Teksten lyder: »Her bode Ole Henrik Svane fra 1814-1825 og her virkede han til Velsignelse for Christenlivet i Kerteminde og Omegn. Et Vidnesbyrd herom er Valgmenigheden, der satte ham dette minde.« Tavlen sad oprindeligt på den nu nedrevne bygning, konditor Jensens hus Langegade 39.

Betlehemskirken

Efter opførelsen af Kerteminde Valgmenighedskirke fandt man i Dalby - pga. den store afstand til Kerteminde - det fornødent at opføre et bedehus.

Allerede i oktober 1869 var et sådant opført i bindingsværk tæt ved Friskolen.

Det afløstes i 1898 af den nuværende Valgmenighedskirke - kaldet Betlehemskirken. Denne er tegnet af lærer Andreas Bentsen fra Vallekilde og opført som en delvis kopi af kirken i Fjenneslev af røde mursten med skib og kor ud i ét. Også i det indre har man tilstræbt et kraftfuldt formsprog, som skal lede tanken hen på den tids opfattelse af gammel, nordisk stil.

Altermotivets er malet direkte på væggen og er en kombination af symboler.

Det forestiller den himmelske due, som daler ned fra oven. Derunder ses livstræet, som skyder fra korsets rod. De slyngede grene og bladmotiver symboliserer menigheden. Nederst er en flok får, som søger ind mod Kristus, den gode hyrde, symboliseret ved korset. Foroven løber et indskriftbånd med teksten: »Hvo som kommer til mig skal ikke hunge«.

Her, såvel som i Emauskirken, er fonten det ældste stykke inventar.

Døbefonten er en middelalderlig granitfont, som oprindeligt stammer fra Dalby sognekirke, men blev fundet i en have på det nærliggende Birkebjerg. Her forærede gårdejer Hans Jensen den til kirken ved dennes indvielse i 1898. Fonten har dog et umiskendeligt nyt præg over sig som sandsynliggør, at en genophugning har fundet sted. Kirkens loft er bemalet med rankemotiver af N.J. Termadsen. Det øvrige kirkeinventar er nyt.

Alterdugen er et kniplingsarbejde af Else Marie Bjerregaard, Kerteminde Husflidshøj skole.

Ved siden af kirken står en mindesten over skolemanden Christen Kold, som virkede ved Dalby Friskole fra 1852-1862. Kold formåede i sjælden grad at gøre brug af Grundtvigs idéer om folkeoplysning. Han underviste således børnene i Friskolen samtidig med, at han oprettede en bondehøjskole. Hans engagement i Friskole og Valgmenighed styrkede i høj grad den grundtvigske bevidsthed på Kertemindeegnen.

